

Бутузова Л.П.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології (Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СИСТЕМОКОМПЛЕКС ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПСИХОЛОГІВ, НЕОБХІДНИЙ ДЛЯ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Питання загальної професійної підготовки майбутніх психологів системи закладів освіти неодноразово ставали предметом дослідження науковців (Н.А.Амінов, І.В.Дубровіна, Л.В.Долинська, Р.В.Овчарова, В.Г.Панок, Н.В.Пророк, Н.В.Чепелєва).

27

Коло інтересу вчених складають питання розробки, удосконалення змісту, напрямків, форм, видів, методів діяльності шкільних психологів, її методичного забезпечення.

Проблема підвищення ефективності професійної діяльності практичного психолога безпосередньо пов'язана не лише з якістю їх підготовки у вищому навчальному закладі, а й із питаннями індивідуально-психологічних особливостей майбутніх фахівців, які визначають схильність до певного виду діяльності та можуть стати основою добору кандидатів для підготовки до практичної діяльності в тій чи іншій галузі. У процесі професійної підготовки майбутніх психологів спостерігається тенденція дедалі вужчої спеціалізації фахівців залежно від особливостей функціонування соціальних організацій різних типів (освітні, медичні, військові і ін.): медичний психолог, військовий, шкільний психолог тощо. Причому у рамках конкретної галузі така диференціація фахівців поглиблюється: психолог у молодшій і старшій школі, психолог-акмеолог тощо.

Необхідність вузької спеціалізації при підготовці фахівців до вирішення того чи іншого типу професійних задач зумовлена запитами суспільної практики, яка висуває нові вимоги до рівня кваліфікованості та компетентності

практичних психологів. Важливе значення тут мають психологічні особливості контингенту з яким працюватиме психолог та характер найбільш типових психологічних проблем, що у свою чергу має вимагати спеціальних індивідуально-психологічними властивостей фахівців, що і буде однією з передумов їх успішної професійної діяльності.

Більшість психологів-практиків системи освіти зустрічаються з проблемами спеціалізації у своїй роботі, зокрема з питанням готовності до роботи з певними віковими групами учнів. За їх свідченнями, частина психологів більш успішна у роботі з одними віковими групами, інша – ефективно працює з представниками іншої вікової категорії (Н.В.Самоукіна, М.А.Степанова). В руслі нашого дослідження йдеться про особистісні та професійні характеристики, що відображають готовність практичного психолога до роботи з учнями початкової школи.

Практичний психолог – дуже відповідальна професія вже тим, що вона передбачає втручання у життя іншої людини. Психологи досліджують фізичні, емоційні та соціальні аспекти поведінки людини, застосовують наукові принципи і теорії, психологічні методи у розв'язанні практичних питань, проводять консультації, приймають участь у складанні навчальних програм, проводять лабораторні експерименти і т.п. Від шкільних психологів, адміністрація та педагогічний колектив, перш за все вимагають допомоги учням у подоланні їх навчальних труднощів. Однак крім навчальних учні переживають особистісні труднощі, які пов'язані із школою та сім'єю. Допомога таким учням суттєва та може бути більш складною частиною професійної діяльності шкільного психолога. До роботи психолога в початковій школі ставляться особливі вимоги, оскільки молодший шкільний вік надзвичайно потужний за своїми можливостями і, водночас, дуже непростий та своєрідний етап у житті дитини. Вирішення важливих завдань психічного розвитку, психодіагностики та психокорекції молодших школярів має відбуватися за участю компетентного психолога.

Метою нашої статті є уточнення симптомокомплексу професійно важливих якостей психолога, необхідних для роботи у початковій школі.

Проблема підготовки майбутніх психологів вивчається в основному у трьох контекстах, які є дуже близькими: формування професійної компетентності (Н.В.Чепелева); формування психологічної готовності до практичної діяльності (О.І.Мешко); професійного становлення особистості фахівця (Л.Г.Терлецька).

28

Основне коло даної проблематики окреслюється такими структурними компонентами освіти: 1) професійний відбір; 2) навчання у вузі (або перепідготовка): а) профілювання (спеціалізації); б) зміст, форми, методи навчання; 3) підвищення кваліфікації, ліцензування.

Усі ці складові пронизує два взаємопереплетених напрями: а) професійна підготовка (знання, уміння, навички, практичний досвід); б) особистісна підготовка (внутрішні характеристики особистості) [2, с.4-5]

Аналіз досліджень, присвячених формуванню професійно значущих якостей, показав неоднозначність позицій щодо уявлень про зміст професійно важливих якостей практичного психолога. Найчастіше поняття “професійно важливі (значущі) якості” визначають через терміни “вміння”, “здібність (здатність)”, “властивість”, “риси”.

Нам близький підхід І.А.Мартинюк, яка визначає професійно важливі якості як пристосовані до певної професійної діяльності компоненти цілісної особистості, що формуються на основі природно заданих біопсихічних властивостей під дією зовнішніх впливів і власної активності суб'єкта [2, с. 5]. Професійно важливі якості складають ті внутрішні психологічні характеристики суб'єкта, у яких відображаються вимоги професійної діяльності до різних складників особистості: мотиваційно-потребових, когнітивних, психомоторних, емоційно-вольових тощо [2, с.13].

Узагальнюючи професійно значущі якості психолога для діяльностей закладах освіти Л.В.Скрипко об'єднує їх у три блоки: 1) інтелектуальні

(допитливість, рефлексивність, логічність і практичність розуму; критичність і нестандартність мислення, почуття новизни, високий інтелект на фоні позитивного фізичного і психічного стану); 2) комунікативні (комунікабельність, емпатія, соціабельність, такт, дипломатичність, незалежність, антропометрична спрямованість особистості, високий рівень сформованості інтерперсональних і проєктивних умінь, вміння повно і правильно сприймати людину, гуманістична спрямованість); 3) емоційні (потреба в соціальних контактах та соціальному схваленні, емоційна стабільність, дружелюбність, вміння управляти самим собою і процесом спілкування, висока самооцінка і адекватний рівень домагань, атрибуція успіху) [6].

Вимоги до професійно важливих якостей практичного психолога, необхідні для роботи у початковій школі умовно можна охарактеризувати крізь призму чотирьох блоків [4]. Перший блок професійно важливих якостей включає в себе спрямованість та мотиви професійної діяльності. Це передусім гуманістична спрямованість особистості, специфічна професійна спрямованість і гнучка «Я – концепція». Другий блок – це вимоги, які ставляться до соціально-перцептивних якостей людини, до здатності вірно відображувати соціальні об'єкти, зокрема до психологічної спостережливості. Третій блок – вимоги до якостей особистості, що пов'язані з процесом опрацювання та осмислення соціальної інформації. Це вимоги до соціального мислення, його критичності, професійної рефлексії. Четвертий блок – вимоги до якостей, пов'язаних з передачею інформації, з впливом на інших людей, спілкуванням.

Молодший шкільний вік є важливим і складним періодом життєвого шляху дитини, який потребує значної уваги з боку психолога на кожному своєму етапі, оскільки перші роки навчання багато в чому визначають подальше життя і навчання дитини у школі. Особливості роботи психолога у початковій школі зумовлюються специфікою цілей, завдань, видів, методів і форм роботи, що впливають з особливостей психічного розвитку молодшого школяра. Основні вимоги до

особистості психолога (зумовлені, у свою чергу, особливостями його роботи) втілюються у таких гуманістично налаштованих переконаннях вчених:

а) ставлення до дитини повинно будуватись на її безумовному прийнятті, на педагогічному оптимізмі і довірі, на почутті любові та емпатії, повазі її особистості, прав і свобод (К.Роджерс, А.Маслоу, Е.Фромм та ін.);

б) у дітей краще, ніж у дорослих, розвинута інтуїтивна здатність вловлювати емоційний стан іншої людини, бо вони не надають такого значення словам, як дорослі (Р.В.Овчарова).

На основі експертного оцінювання професійно важливих якостей психологів початкової ланки школи І.А.Мартинюк виділяє 12 груп комплексних якостей [2, с.6-7].:

1. Якості, що характеризують теоретичну обізнаність (відкритість для засвоєння нового знання, для сприйняття альтернативних поглядів, високий рівень інтелекту на фоні позитивного фізичного і психічного стану, високий рівень загальної культури, високий рівень професійної мотивації, компетентність, освіченість, різнобічність, розпізнавання будь-якого відхилення від нормального функціонування чи розвитку об'єкта, швидка орієнтація у ситуації).

2. Комунікативні якості (вміння встановлювати контакти, виразність мови, вміння розрядити напруженість, вміння управляти самим собою і процесом спілкування, здатність знайти багато реакцій – вербальних та невербальних – на широкий спектр ситуацій та проблем, здатність практично вирішувати задачі на спілкування, комунікабельність, комунікативність, контактність, привітність, товариськість, почуття гумору).

3. Якості, що характеризують толерантність (альтруїстичність, безумовне прийняття особистості клієнта, вихованість, гуманність, доброта, повага до людини, почуття глибокої любові до дитини, професійний такт, самовладання, стриманість, терплячість).

4. Якості, що допомагають зрозуміти внутрішній світ іншої людини (відгукуваність, емпатія, проникливість, чуйність, уважність).

5. Динамічність поведінки.

6. Якості, що характеризують творчий потенціал особистості (винахідливість, нестандартність мислення, почуття новизни).

7. Спостережливість.

8. Психологічна інтуїція.

9. Сензитивність.

10. Позитивне уявлення про образ “Я”.

11. Потреба в самоактуалізації.

12. Оптимізм.

Досить вдалу, на наш погляд, структуру комплексу психологічних здібностей, яку назвали «талантом спілкування», розроблено Н.В.Бачмановою і Н.А.Стафуріною [1]. Це «ескіз» комунікативного боку особистості психолога-практика. Якості особистості згруповані в такі блоки:

1) здатність до повного і правильного, реального сприйняття об'єкта;

2) здатність до розуміння внутрішніх властивостей і особливостей об'єкта;

3) здатність до співпереживання, емпатія, доброта і повага до людини і т. ін;

4) здатність до самоаналізу, рефлексія;

5) уміння керувати самим собою і процесом спілкування, бути уважним, уміння слухати і т. ін.

30

Не викликає сумніву те, що багато з перерахованих вище якостей важливі також для роботи психолога з іншими віковими категоріями, але саме у такому поєднанні важлива їх присутність в особистості психолога, котрий працює з молодшими школярами.

Список використаних джерел:

1. Бачманова Н.В., Стафуріна Н.А. К вопросу о профессиональных способностях психолога // Современные психолого-педагогические

- проблеми вищої школи / Отв. ред. А. А. Крылов, Н.В. Кузьмина. Вып.5. - Л., 1985. - С.72-77.
2. Мартинюк І. А. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх психологів для роботи в школі: Автореф. дис.... канд-та психол. наук: 19.00. 08 / Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. - К., 2004. - 16с.
 3. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога / В.Г.Панок // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. - №4. – С.5-7.
 4. Пророк Н. В. Практичний психолог: професійно-важливі якості / Н. В. Пророк // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць ін-ту ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. — К., 2001. — Т. III. — Ч. 8. — С. 190—194.
 5. Скрипко Л.В. Проблеми адаптації психологов в установах освіти / Скрипко Л.В. // Практична психологія та соціальна робота. - 2002.-N5. - С.56-59.